

Kapitola 2. Trestní odpovědnost

Hlava 1. Pojem, druhy a funkce trestní odpovědnosti

Oddíl 1: Pojem (struktura) trestní odpovědnosti

Pojem trestní odpovědnosti odkrývá a vyjadřuje určitým způsobem vnitřně strukturovanou podstatu tohoto typu právní odpovědnosti.

Tuto podstatu lze spatřovat v následné sankční reakci státní moci na spáchaný trestný čin, v reakci zaměřené na jeho pachatele, který je povinen se jí podrobit, a to i za použití donucení.

Trestný čin (základ trestní odpovědnosti; vina) a sankce (právní následek tohoto základu; trest) jsou tedy určujícími, v tom smyslu specifickými determinanty a zároveň i prvky podstaty trestní odpovědnosti.

Státně mocenské donucení, povinnost zatěžující pachatele, jsou zmíněným specifickým imanentní, zejm. sankcí. Zároveň platí, že samo o sobě takovéto donucení, povinnost, právě pro trestní odpovědnost specifické nejsou, to ve srovnání s ostatními typy právní odpovědnosti; srov. např. správně trestněprávní odpovědnost za přestupky fyzických osob.

Vzhledem k její podstatě chápeme zde trestní odpovědnost výlučně v jejím *sankčním, retrospektivním* smyslu, to v protikladu k pojetí pozitivnímu, perspektivnímu. Zároveň se jedná o odpovědnost pouze *subjektivní* (tj. odpovědnost za zavinění), jakož i čistě *individuální* (srov. výše odpovídající základní zásady trestního práva).²²⁰

Z faktu, že strukturu pojmů „trestní odpovědnost“ a „trestní právo“ tvoří shodné prvky, tzn. základy trestní odpovědnosti a právní následky základu trestní odpovědnosti (srov. kap. 1., hl. 1.), nelze samozřejmě bez dalšího dovozovat, že „trestní odpovědnost“ a „trestní právo“ jsou jedno a totéž.

Vina a trest z pohledu *trestního práva* představují v první řadě kritéria, na jejichž základě jsou uspořádány trestněprávní normy coby vlastní skladebné prvky jeho struktury. Naproti tomu z pohledu struktury *trestní odpovědnosti* představují vina a trest jediné prvky, které strukturu trestní odpovědnosti vytvářejí.

²²⁰ Harvánek, J. a kol., op. cit. sub 3), str. 234 - 236

Oddíl 2: Základní a odvozené druhy trestní odpovědnosti

Následující text se dotýká diferenciací (forem) trestní odpovědnosti.

Zmíněná podstata trestní odpovědnosti, včetně jejích atributů (sankční, subjektivní...atd.) se projevuje, tedy existuje ve *dvou základních formách*: odpovědnost jako *institut* trestního práva a odpovědnost jakožto *trestněprávní vztah*.

V rovině normativní právní úpravy je trestní odpovědnost z hlediska své struktury představována již zmíněnou jednotou dvou prvků, a to *trestným činem* neboli základem trestní odpovědnosti a trestněprávními sankcemi, tzn. *tresty a ochrannými opatřeními*, pokud se ukládají trestně odpovědnému pachateli trestného činu.²²¹ Spojením obou těchto prvků se vytváří pojem trestní odpovědnosti jakožto *trestněprávního institutu*.

Pojmenovaný právní institut funguje v rámci a prostřednictvím druhé základní formy, tj. *ochranného odpovědnostního trestněprávního vztahu*.

Trestní odpovědnost v tomto smyslu spočívá v *povinnosti pachatele trestného činu, kterou má vůči státu, strpět trestněprávní sankce na základě a v mezích norem trestního práva*.²²²

Lze tu hovořit o jakémisi „jednosměrném“ vztahu pachatele vůči státu, který právě pro jeho jednosměrnost označujeme jako vztah *užší*. Jako takový tvoří jádro obsahové složky ochranného odpovědnostního trestněprávního vztahu *širšího*. Ze širšího pohledu přistupují ke zmíněné povinnosti pachatele strpět trest, která je pro užší vztahovou formu trestní odpovědnosti určující, též jeho práva (na spravedlivé potrestání), jakož i práva a povinnosti státu postihnout pachatele trestem, jimiž trestní odpovědnost až tak přesně definovat zřejmě nelze.

Ochranné odpovědnostní trestněprávní vztahy v širším smyslu, přirozeně včetně vztahů užších (tj. samotné trestní odpovědnosti), jsou zjišťovány a jejich obsah realizován prostřednictvím právních vztahů *trestněprocesních*. Tyto procesní vztahy trestní odpovědnost ani nezakládají, ani nepředstavují její pojmové vymezení jakožto právního vztahu, neboť trestní odpovědnost je kategorií výlučně trestního práva hmotného.

Pokud jde o *odvozené formy* trestní odpovědnosti, vycházející z forem základních, je možné příkladmo uvést trestní odpovědnost *dospělých a mladistvých* pachatelů, nebo trestní odpovědnost *plnou* (např. za vraždu spáchanou plně přičetným pachatelem či za podmínek *actio libera in causa-dolosa*) a *zúženou* (např. quasivražda spáchaná za podmínek § 201a odst. 1 TZ). Dále by

²²¹ Knapp, V.: Obecné teoretické poznámky k otázce diferenciací odpovědnosti, in: A. Růžek, T. Řezníčková (red.): *Diferenciací trestní odpovědnosti*, Praha, UK Praha, 1983, str. 199

²²² Op. cit. sub 51), str. 5

bylo možné klasifikovat formy trestní odpovědnosti podle jiných (umělých) kritérií, jako jsou např. formy *zavinění, následku, jednání* atd.

To, co bylo doposud řečeno o pojmu trestní odpovědnosti, odpovídá jejímu pojetí *retributivnímu*. Takovéto chápání klade důraz na odčinění, náhradu újmy vyvolané trestným činem. Retributivní koncept trestní odpovědnosti vnímá odpovědnost pachatele za jeho trestný čin mimo jiné jako jeho dluh vůči abstraktnímu státu.

Jiné pojetí trestní odpovědnosti, označované jako *restorativní*, sleduje obnovu stavu narušeného spáchaným trestným činem. Odpovědnost v tomto chápání je kromě jiného dluhem pachatele vůči konkrétní oběti jeho deliktu.²²³

Oddíl 3: Funkce trestní odpovědnosti

S přihlédnutím k funkcím právní odpovědnosti obecně²²⁴, jakož i k funkcím trestního práva zvláště (srov. kap. 1., hl. 3., odd. 4), přicházejí do úvahy coby funkce trestní odpovědnosti funkce *represivní a preventivní*.

Jejich obsah je ovšem v zásadě shodný se stejně označenými funkcemi samotného trestního práva. Přitom určité specifikum těchto funkcí, jakožto funkcí trestní odpovědnosti, spočívá v tom, že trestní odpovědnost nejen jako právní institut, nýbrž také jako právní vztah směřuje k realizaci funkcí trestního práva nikoli pouze represivní a preventivní, ale též funkce ochranné.

Jinak vyjádřeno, trestní odpovědnost svými funkcemi slouží k uskutečňování trestního práva hmotného a tím plní i funkci *realizační*; to platí koneckonců o fungování všech trestněprávních institutů.

V poslední době se zmiňuje rovněž funkce *satisfakční*, to v souvislosti s fungováním nově kodifikovaného trestního práva hmotného.²²⁵

²²³ Podrobněji srov. op. cit. sub 88)

²²⁴ Harváněk, J. a kol., op. cit. sub 3), str. 237

²²⁵ Šámal, P., Karabec, Z., op. cit. sub 218), 1. část, str. 446